

YENİ BULUNAN BİR BELGE DOLAYISIYLA

HİKMET BAYUR

“Tarih yazmak tarih yapmak kadar önemlidir. Yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır”.

ATATÜRK

Maksatlı olarak ortadan kaldırılmış iken müsveddesi bulunmuş bir belgenin ışığı altında bu yazımızı yazıyoruz. Bu belge 23 Ocak 1913 günü Babıâli basılıp Kâmil Paşa Hükümeti istifaya zorlandığı sırada Meclis-i Vükelâda üzerinde görüşülmekte olan Büyük Devletlerin 17 Ocak günlü notasına karşılık olarak verilecek notanın Fransızca metnidir¹. Bilindiği gibi baskını düzenliyen İttihat ve Terakki Partisi yaptığı gerekli ve zorunlu göstermek için şu yolda bir haberi yaymıştır: “Kâmil Paşa Hükümeti Edirne vilâyetini kâmilten ve Ege adalarını kısmen düşmana bırakmaya karar vermiştir ve bu yerleri kurtarmak için bu hükümeti devirdik.” Bu yalanı tutturabilmek için de Meclis-i Vükelâda görüşülen karşılık nota tasarısı ortadan kaldırılmıştır.

Daha sonra gerçek durum türlü eserlerde belirtilmiş olmakla birlikte bu yalan, çok kere yazarların eksik incelemelerde bulunmaları dolayısıyla, bu güne kadar, yani yarım yüzyılı aşan bir süre boyunca, yaşamıştır ve yaşamaktadır.

Bunu yaşıtan eserlerin türleri üzerinde az durmak gerekir. Şu veya bu sorumsuz yazarın eserine önem verilmeyebilir. Ancak ders

¹ Belgenin Fransızca müsveddesi “Karton 20 mükerrer A” da “Démarche collective de Ambassadeurs des Grandes Puissances-Note responsive de la Sublime Porte” adlı dosyadadır ve “Kânun-u sani 1328 de No 153 ile tercüme olundu” damgasını taşımaktadır. Bunu “Kâmil Paşa’nın siyasî Hayatı” adlı eserin yazarı Hilmi Bayur bulmuştur. Belge dörde katlanmış olarak bir süre cepte gezdiği kağıttaki izlerden anlaşılmaktadır. Daha önceleri Atatürk zamanında başlamak üzere arşivde çatışım sırada “Türk İnkılâbı Tarihi” adlı eserimin C. II, Kısım II, s. 225 - 271’inde andığım belgeleri incelerken Hilmi Bayur’un bulduğu belgeye rastlamamıştım. Öyle sanılabilir ki bu belge bir süre ayrı bir yerde saklı kalmış, sonra arada geçen yıllarda herhangi bir tasnifte yerine konulmuştur.

kitaplarında veya resmî makamlarca yayınlanan ve arşivleri inceliyecek durumda olmayan, yahut da hazırladıkları eserin çapı bunu gerektirmeyen özetleyici yazarlara kılavuzluk etmesi gereken eserlerde bu olay yanıltıcı biçimde ve o zamanki gazetelere zorla koydurulan haberin bir tekrarlamaı olarak görülürse iş değişir. Atatürk'ün tarihle ilgili uyartıcı vecizesini bu yüzden başa koyduk.

Bu gün liselerin üçüncü sınıfında okutulan ders kitaplarında Babıâli baskını olayı hep böyle yanıltıcı biçimde geçmektedir ve yarım yüzyılı aşan bir süredir milyonlarca gence durum böyle yanlış belletilmiştir.

Resmî bir dairenin kılavuz niteliğinde sayılması gereken bir yayınını da örnek olarak ele alacağız.

Harp Tarihi Dairesi'nin Resmî yayınları arasında çıkan "Balkan Harbi Tarihi, VII nci cilt, Osmanlı Deniz Harekâtı, 1912-1913" adlı eserin 201 inci sahifesinde şöyle denilmektedir :

"Mütareke 4 Şubat 1913'de kaldırıldı. Buna takaddüm eden günlerde, Kâmil Paşa Kabinesi Londra Barış Konferansında Midye-Enez Hattının hudut olmasını ve Ege adaları kaderinin Büyük Devletler tarafından tâyin edilmesini kabul etmişti. Bu durumu, hükûmetin büyük bir aczi ve hattâ vatana ihaneti halinde mütalâa eden İttihat ve Terakki Fırkası (siyasî partisi) 23 Ocak 1913 (10 Ocak 1328) gününde hükûmet darbesi yaparak iktidara geldi".

Bütün bunları gözönünde bulundurarak Babıâli baskınından önce ve sonra gelişmiş olayları hatırlatıp baskın günü Büyük Devletlerin notasına karşılık olmak üzere Meclis-i Vükelâda üzerinde görüşülürken Babıâli'yi basanlar tarafından ortadan kaldırılan nota tasarsının ve 30 Ocakta yeni hükûmetçe onun yerine verilen karşılık notanın Türkçe çevirmesini aşağıya koyacağız.

Babıâli baskınından önceki ve baskın sırasındaki diplomatik tartışma ve olaylar "Türk İnkilâbı Tarihi" adlı eserimizin cilt II, kısım II 'sinde ayrıntılı olarak anılmıştır (S. 225-271).

Başlıca önemli belgeler şunlardır :

a) 17 Ocak 1913 gününde İstanbul'daki Büyük Elçilerin Babıâli'ye verdikleri Edirne'nin Balkanlı Bağlaşıklara ve Adalar keskilinin tesbiti işinin Büyük Devletlere bırakılmasını isteyen ortaklaşa nota. Bunun anılan eserimizde çok geniş bir özeti bulunduğundan (S. 241) buraya çevirmesini koymayı gerekli bulmadık.

H. Bayur

SUBLIME PORTE
MINISTÈRE DES AFFAIRES ÉTRANGÈRES
Cabinet du Ministre

Le Directeur	Le Chef	Le Secrétaire

*devant être remis le 23 au la 24
Janvier 1913*

S. E. Hyacinthe Noradounghian *eff.*
ambassadeur des sires grandes
Puissances à Paris

N° G¹
N° S¹

191

*Le Souverain, Amiral de
off. de l'É. S. de l'É. S. de l'É. S.
l'honneur de répondre comme suit
à la note collective que vous lui
les ambassadeurs de grandes Puissances
lui ont remise en date du
19 courant.*

*Le gouvernement de l'É. S.
s'est fait à reconnaître que la
conclusion de la paix est dans le vœu
de tous l'intérêt de tous et que l'opinion
publique en Europe la réclame ins-
taamment. (Il se veut) ainsi qu'il
convient de mettre, le plus possible,
un terme à une lutte qui s'est
nullement provoquée, dont la pro-
portions menacent de s'étendre,
et dont l'issue, en cas de reprise
de hostilité, échapper aux prévisions
humaines.*

*Il se veut que les intérêts
d'ordre supérieur à tout parti
l'initiative prise par le grand
Puisance dans son développement, etc.
cette*

*Tout en proposant
plus grande différence à l'É. S.*

Karton
20 mikrosor A
N° 153
10. 1. 1913 / 328

23 Ocak 1913 günü Babıâli basıldığı sırada İstanbul'daki Büyük Devletlerin
Büyük Elçiliklerine verilmek üzere hazırlanıp Meclis-i Vükelâda
görüşülmekte olan nota müsveddesinin fotokopisi (1. sayfa).

H. Bayur

les conseils qu'ils ont jugé à
propos de lui donner, le faveu-
rement qu'ils en font s'engagent
à faire remarquer que la cession
de la ville d'Andrinople réclame
par les alliés considérables pour la
Turquie un sacrifice considérable
qui justifie l'hostilité de la
France à y consentir.

Indépendamment de son
importance stratégique, Andrinople
est, en effet, ainsi que cela a été dé-
jà dit, plus d'une fois, non seulement
la seconde capitale de l'Empire,
mais encore une cité absolument
inséparablement liée par sa popula-
tion que par ses monuments religieux
et ses souvenirs historiques. C'est
la raison pour laquelle après
avoir consenti à l'abandon de
vastes territoires aux alliés, le
gouvernement s'est à pu se résoudre
à abandonner ^{plus} loin ses conquêtes,
et dans cet ordre d'idées
qu'il a suggéré au gouvernement
britannique le projet de faire
d'Andrinople une ville libre, indé-
pendante et neutre, sous la protection
des puissances signataires du Traité
de Berlin avec un gouvernement
musulman, et a'importé quelle
nationalité, comme par ailleurs.

C'est avec la même pensée
de la défense territoriale de cette
ville de Dardanelles, qu'il
a été envisagé par les commandants

23 Ocak 1913'de Meclis-i Vükela'da görüşülmekte olan notanın
ikinci sayfası.

une siéssent absolu, le maintien
en la possession ottomane, les îles
de l'Archipel. leur proximité
à la côte de l'Asie Mineure,
à laquelle elles appartiennent
d'ailleurs, et le danger qui résul-
terait de leur cession immédiate à
la Grèce, par le fait qu'elles se-
raient ainsi exposées à devenir
des foyers d'agitation politique
et de contrainte domaniale, sont
les raisons majeures pour justifier
l'attribution de la S. Part.

Persuadé que la Turquie
apprécierait, de leur côté, la valeur
des considérations ci-dessus exposées,
le sous-secr. déclare vouloir s'en
rapporter pour sa question au
jugement impartial des puissances,
qui ne peuvent poursuivre qu'une
œuvre d'équité. Signe des principes
de la civilisation moderne et
conforme aux intérêts généraux
qui sont en jeu.

À ce point de vue, il
importe infiniment que la Grèce
qu'elles sont appelées à prendre
tant pour ce qui concerne la ville
fortifiée d'Andrinople que la déter-
mination de frontières turco-bulga-
res constitue pas un danger pour
eux pour la sécurité de la ca-
pitale et l'Empire et assure le
rapport de bon voisinage et de
confiance d'ici que qui doivent
exister entre les États limitrophes.

Le sous-secr. H. prend act.

H. Bayur

avec une satisfaction particulière
des dispositions et promesses ten-
sionnelles de l'insistance pour l'acte
pas une aggraviation morale et matérielle
à l'égard de nous de la guerre
et à mettre en valeur les ressources
naturelles
matérielles de l'Empire.

À cet effet, il est indispensable
que les puissances reconnaissant l'ordre
et l'égalité de droit à la Turquie pour
prouver en tant qu'elles, comme
chaque état, à l'application d'un
système autonome de défense, à la
conclusion de traités de commerce
sur la base des principes de droit
moderne, et à la mise en vigueur
à l'égard des étrangers, de la législation
fiscale ottomane.

Le point 1er s'attend
à ce que les puissances reconnaissent la
souveraineté de la terre à la Turquie
son indépendance d'annexion dans
restriction, toute condition qui
pourrait la réalisation de pouvoir
des puissances séparées dans les
souverainetés.

Les termes du point 1er
expriment la conviction que les pos-
sances s'entendent, dans la solution
des questions dont il s'agit, à fin
en sorte qu'il ne survienne pas de
nouvelles difficultés, ^{à l'égard} qui risqueraient
de compromettre l'œuvre de paix
préparée et poursuivie par le
congrès européen.

Il est également possible
que les puissances reconnaissent tout
justement à l'après de consultation
qui a inspiré la présente réponse
analyse les incidents de l'Empire.

et analyse l'insistance
provoquée dans la différence entre
deux la population ottomane
dans la terre de nouvelles de terre
et l'existence assurée par les
langues des alliés et dont ont
été victimes tout d'un coup
dans la territoire en l'Empire.
les ^{habitant} ^{habitant} et cela dans la
langue même en la Turquie.
divisions d'admission les années
de la guerre faisait preuve
de modération ou à l'égard
point de son territoire plusieurs
milieux de restauration les
pays sont entrés et en
la protégeant, au contraire,
contre toute représailles.

b) 18 Ocakta Büyük Devletlerin bu isteklerinin yurttta büyük karmaşmalar doğuracağını bildiren ve bu konu üzerinde İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'le yeniden görüşülmesini isteyen Hariciye Nazırı Noradonkiyan Efendi'nin Londra Büyük Elçisi Tevfik Paşa'ya teli. Andığımız eserde bunun kısa bir özeti vardır (S. 247-248). Şimdiye kadar metni yayınlanmamış olan bu telin çevirmesini aşağıda göreceğiz.

c) Tevfik Paşa'nın Grey'le görüştüktan sonra Bâbıaliye 20 ve 21 Ocakta verdiği karşılık. Bunun S. 248-249'da çok geniş bir özeti bulunduğuundan burada tekrarlamayacağız. Bu tel, İngiltere hükümetinin az da olsa bu işte yumuşayabileceği ümidini vermektedir.

d) 23 Ocak 1913 'de Babıâli basıldığı sırada Meclis-i Vükelâda incelenmekte olan nota tasarısının -ki asıl konumuzu teşkil etmektedir- Türkçe çevirmesi. Bunun başına gelenler yukarıda not 1'de anılmıştı. Bu tasarı, baskını yapanlarca o gün ortadan kaldırılmış olmakla birlikte, onda Edirne'nin Büyük Devletlerce seçilecek Müslüman bir valinin yönetiminde yansız ve bağımsız bir kent olması istenildiği ve Adaların büyük önemi dolayısıyla birtakım sakıncaların ileri sürüldüğü türlü tarihlerde yayınlanmış eserlerde açıklanmıştı. Bunların başlıcaları şunlardır: 1) Mısır'da eski harflerle basılmış olan zamanın Şeyhülislâmı Cemalettin Efendi'nin hatıraları; 2) ondan alınarak bizim yukarıda adı geçen ve 1943 'de basılan eserimiz (S. 265); 3) O sırada Mabeyn Başkâtibi bulunan Ali Fuat Türkgeldi'nin 1949'da Türk Tarih Kurumunca yayınlanan "Görüp İştiklerim" adlı eseri (S. 109, zeyl 4); orada şu başlık altındaki belge gerçek durumu göstermektedir: "Edirne'nin terki hakkında devletler tarafından verilen nota üzerine itası tasavvur olunan cevabın esaslarını mutazammın Kâmil Paşa tarafından kaleme alınan varaka suretidir". Sadrazam bu varakayı baskından az önce Padişah'a gösterilmek üzere Başkâtibe vermiş ve baskın yapanlar Ali Fuat Türkgeldi'nin üzerini aramayı düşünmediklerinden onda kalmıştır; 4) Bu belgenin metnini kapsayan ve 1952 'de yayımlanmış olan "Türk İnkılâbı Tarihi" adlı eserimizin Cilt II, K. IV (S. 289). Bütün bu yayınlara rağmen herhangi bir kimsenin yazılarında değil, Eğitim Bakanlığı'nın denetlemesinden geçen veya tarihçilere kaynak olmak üzere yazılan eserlerde hâlâ: "Hükûmet Edirne'yi Bulgar'a veriyordu" gibi yazıların çıkması şaşılacak bir yöndür. Daha sonra, ancak tarih yazarlarının faydalanmasına henüz vakit olmamış olan bir devrede, "Hayat" dergisinin

1 Ocak 1965 'den bu yana, Babıâli baskınından sonra Sadrazam olan Mahmut Şevket Paşa'nın günü gününe tutmuş olduğu notlar yayınlanmıştır.

Bu notları kapsayan ilk nüshasda, 24 Kânun-u sani 328 (6 Şubat 1913) gününe ait notta, Mahmut Şevket Paşa şunları der : "Tevfik Paşa bize şımarık olan Balkan Devletleri ile icra kılınacak müzakerelerimizde bir netice hasıl olamayacağı cihetle işin Büyük Devletlere terkini tavsiye ediyordu".

Bu şüphesiz Edirne'yi bırakmak demektir. Mahmut Şevket Paşa'nın notu şöyle devam eder :

"Tevfik Paşa'nın bu tavsiyesini pek muvafık buldum. Hariciye Nazırı Prens Sait Halim Paşa dahi benimle hemfikir bulundu. Lâkin Şuray-ı Devlet Reisi Sait Paşa ² *eski kabinenin Edirne'nin tarafsız add edilmesi hakkındaki mütalâasını* ³ dikkate alarak buna yanaşmak istemedi. Hacı Adil ve Şükrü Beyler (Dahiliye ve Maarif Nazırları) ise Tevfik Paşa'nın tavsiyesinin aleyhinde bulundular. Bu sebeple o gün bir karar verilemedi.

e) Babıâli baskınından sonra iş başına geçen Mahmut Şevket Paşa Hükümetinin Hariciye Nazırı Sait Halim ⁴ Paşa'nın Büyük Devletlerin notasına verdiği 30 Ocak 1913 günlü karşılığın çevirmesi, her iki notanın birden incelenebilmesi için aşağıya koyulacaktır ⁵.

Anılan nota ve tellerin Türkçe çevirmeleri

1 — Yukarıda "b" bölğinde andığımız Noradonkiyan Efendi'nin Tevfik Paşa'ya 18 Ocak günlü telinin Türkçe çevirmesi ⁶:

"24 sayılı telime ⁷ ekdir.

² Eski Sadrazam.

³ İm bizimdir.

⁴ Eğer 1867 yılında Mısır valisi İsmail Paşa, Hidiv ünvanını aldığı sırada vaset usulünü değiştirip Hidivliğin hanedanın en yaşlı üyesine değil, babadan oğula geçmesini sağlamamış olsaydı Sait Halim Paşa andığımız devirde Mısır Hidivi bulunurdu.

⁵ Bunun Fransızca aslının suretini de Hilmi Bayur'dan aldık.

⁶ Babıâli'de yapılmış olan çevirmeler şimdi güç anlaşılır olmuşlardır. Bu yüzden yeni dile göre çevirme yapmayı daha doğru bulduk.

⁷ Bu tel ile Büyük Devletlerin başkentlerindeki Büyük Elçiliklerimize ve Londra'daki murahhaslarımıza anılan devletlerin Edirne ve Adalarla ilgili notasının ana çizgileri bildirilmiş ve Meclis-i Vükela'nın verilecek karşılık üzerinde ertesi gün görüşeceği eklenmiştir.

“Burada Büyük Elçilerin notasına karşılık vermeden sizin ve Britanya Hükûmetinin dikkatini şu noktalara çekmek isteriz.

“Şüphe yoktur ki bizim olumsuz bir karşılığımız görüşmelerin kesilmesine ve dolayısıyla savaşın yeniden başlamasına yol açacaktır. Bu olunca da Avrupa’yı ve daha özel olarak Slav acuniyle Rusya’yı karşımızda bulacağız.

“Ancak İmparatorluk Hükûmeti, özbeöz Müslüman olan ve ırk, tarih ve askerlik bakımından İmparatorluğa bağlılığının ispatı gerekmeyen Edirne kentini bırakacağı yolunda olumlu bir karşılık da veremez. Bu kentin bırakıldığı haberinin vilâyetlerimizde öyle tepkileri olur ki onun tehlikeli sonuçlarını gözönünde bulundurmak görevimizdir. *Son yıllarda yurdun başında bulunmuş olan Parti ve hızıplar hareket halindedirler*⁸. Şimdiden kamu oyu (Hükûmeti) karşı koymaya itiyor ve (onu) zaaf, ürkeklik ve *hattâ ihanetle* suçluyor. Bu koşullar altında bir kez daha Sir Edward Grey’e başvurmak ve onursuz bir barışın veya savaşın yeniden başlamasının hem bizde, hem de Avrupa’da behemehal doğuracağı çırpıntı ve yıkımları önlemek için çabalarını bizimkilere katmasını rica etmek gerektiği düşüncesindeyiz.

“Aşağıdaki çözüm aklımıza gelmektedir. Edirne’yi Berlin Antlaşmasını imzalamış olan Büyük Devletlerce İslâm acunu içinden seçilmiş bir vali başta olmak üzere şeriatla ilgili gereken inancalar sağlanılarak yansız, erkin ve bağımsız bir kent yapmak.

“*İkinci bir çözüm Edirne’den geçen Meriç ırmağını sınır yapmak olabilir. Böylelikle kentin cami ve türbelerin bulunduğu Doğu kısmı Türk kalır ve onun suyun ötesinde kalan Batı kısmı Bulgaristan’a geçer.*

“*Eğer Efendimiz*⁹ bu çözümü kabul ettirebilirse, anılan vilâyetin sınırları üzerinde anlaşmak kolay olur. Yönergeleriniz (4 üncü satıra bakmalı) sizi bu konuda esasen yetkili kılmaktadır.

“Eğer Efendimiz bu çözümü kabul ettirebilirse bu vesile ile Adaların bizde kalmasının ve Bağlaşıklarla yapılacak görüşmeler sırasında her türlü sürprizden korunmamızın gerektiğine dikkatini çekmek

⁸ Burada ve aşağıda italikle yazılmış kısımlar müsveddede var olup sonradan çizilmişlerdir.

⁹ “Sa Seigneurie” denilmiştir. Bu sözcük İngiltere’de Lordlar için kullanılır ve Sir Edward Grey düşünülmektedir; onun bu çözümü öbür Büyük Devletlerle Balkanlılara kabul ettirmeye çalışması istenilmektedir.

uygun olur. Çünkü öğreniyoruz ki Saint Petersburg'a¹⁰ gitmiş olan Bulgar Maliye Bakanı Bay Theodorof bir savaş ödeneği almak dâvasını gütmek istegindedir, oysaki bunun söz konusu olmayacağı bize inancalanmıştı.

"Son olarak şunu isteriz: Bağlaşıklarla Türkiye arasında doğrudan doğruya anlaşılamayan bütün sorunların çözümünü, savaşan her iki yan, Büyük Devletlere bırakmakta birleşsinler. Böylelikle barış temellerinin tümünün ana çizgileri bilinmiş ve kararlaştırılmış olur ve İşkodra, Yanya ve Rumeli'de bulunan bütün öbür yerlerde çarpışmaların durmasına ve hattâ bir kısım asker birliklerinin evlerine dönmelerine hiçbir engel kalmaz.

"Bu sorunlar üzerinde murahhaslarımız ve Foreign Office'le¹¹ ivedilikle görüşmenizi ve bu görüşmeler sonuçlarını bana bildirmenizi Altesinizden dilerim, tâ ki Büyük Elçilerin notalarına aşırı gecikmeden karşılık verebilelim".

2) Yukarıda 'd' böylekinde anılmış olan 23 Ocak 1913 günü Babıâli basıldığı sırada Meclis-i Vükelâda incelenmekte olan Büyük Devlet Büyük Elçilerinin 17 Ocak günlü notasına verilecek karşılık nota tasarısının Türkçeye çevirmesi aşağıdadır. Bu tasarının ortadan kaldırılması "Edirne ve Adalar düşmana bırakılıyor" yalanının çıkarılmasını mümkün kılıyordu.

Hariciye Nezareti'nin Büyük Elçiler notasını Sadarete sunan 18 Ocak 1913 gün ve 1532 sayılı Noradonkiyan Efendi'nin imzasını taşıyan arızada şöyle denilmektedir: "Edirne şehrinin Balkan Hükûmat-i müttefikasına terki ve Cezair-i Bahr-i Sefid meselesinin kendilerine tevdi'i vesayasını havi olarak bugün Düvel-i Muazzama Süferası tarafından ita edilmiş olan nota tercümesinin leffen takdimine ve münderecatı hakkındaki mütalâa-i çâkeranemin Meclis-i Mahsusda beyan edileceğinin arzına iptidar kılındı."

Notanın Türkçeye çevirmesi¹²:

"Aşağıda imzası bulunan Zat-ı Şahanenin¹³ Hariciye Nazırı, altı Büyük Devletin Ekselans Büyük Elçilerince ayın 17 sinde verilmiş olan ortaklaşa notaya şu yolda karşılıkta bulunmakda onur duyar.

¹⁰ Şimdiki Leningrad'ın adı. O sırada Rusya'nın başkenti idi.

¹¹ İngiltere Dışişleri Bakanlığı.

¹² Bu notanın Fransızca metninin fotokopisi Belleten'in bu sayısında yayınlanmıştır.

¹³ Sa Majesté Impériale le Sultan.

“Osmanlı İmparatorluk Hükûmeti, barış yapılmasının her yanın dilek ve çıkarlarına uygun olduğunu ve Avrupa kamu oyunun bunu önemle istediğini durumsamadan kabul etmekte, hiç bir yönden kendi kışkırtmalarının sonucu olmayan, çapı büyüyüp yayılmak tehlikesi gösteren ve çarpışmalar yeniden başlayacak olursa sonunun nereye varacağını önceden kestirilmesi imkânsız olan bir savaşa elden geldiği ölçüde çabuk son vermek gerektiğini kavramaktadır.

“Onun Büyük Devletlerin ortaklaşa giriştikleri bu işde kendilerine ancak yüksek özde bir menfaatin kılavuzluk ettiğinde şüphesi yoktur.

“Kendisine vermeyi uygun gördükleri öğütlere karşı en büyük saygıyı duymakla birlikte Osmanlı İmparatorluk Hükûmeti şu yöne dikkati çekmekten kendini alamaz ki Bağlaşık-larca Edirne kentinin kendilerine bırakılması yolunda ileri sürülen istek, Türkiye için Babıâli'nin buna razı olmakta gösterdiği tereddüde hak verecek kadar büyük bir fedakârlıktır.

“Stratejik öneminden başka Edirne daha önce de, bir çok kez, denilmiş olduğu gibi yalnız İmparatorluğun ikinci başkenti değil, hem ahali, hem de dinsel anıtları ve tarihsel anıları bakımından özbeöz bir İslâm kentidir. Bu yüzdendir ki İmparatorluk Hükûmeti Bağlaşık-lara büyük ülkeler bırakmaya katlandıktan sonra bu âna kadar uysallığını daha ileri götürmiye razı olmamıştır.

“Bu gibi düşüncelerle Britanya Hükûmetine Edirne'nin Berlin antlaşmasını imza etmiş devletlerin korunması altında, herhangi ulustan olursa, olsun onlarca atanacak Müslüman bir valinin yönetiminde özgür, bağımsız ve yansız bir kent durumuna getirilmesi tasarısını telkin etmiştir.

“Çanakkale Boğazı yönünden, yine ülkenin savunması kaygısıyla, İmparatorluk Hükûmeti Ege Denizi adalarının Osmanlı elinde kalmasını kesin bir zorunluk sayar. Onların esasen bir parçası bulundukları Asya kıyısına yakınlıkları ve Yunanistan'a katılmalarıyla birer siyasal tahrik ve gümrük kaçakcılığı yuvası durumuna geçmeleri tehlikesinin başgöstermesi Babıâli'nin takındığı durumu haklı gösterecek önemli etkenlerdir.

“Büyük Devletlerin de kendi yönlerinden yukarıda anılan düşünceleri takdir edecekleri inancında bulunan İmparatorluk Hükûmeti, ancak uygarlık ilkelerine ve bahis konusu olan genel çıkarlara

lâyık bir amaç güdebilecek olan bu Devletlerin ortadaki sorunlar üzerinde yansız olarak yürütecekleri muhakemelere güvendiğini açıklar.

“Bu bakımdan Büyük Devletlerin ister Edirne berkitilmiş kenti, ister Türk-Bulgar sınırlarının çizilmesi konularında alacakları kararın İmparatorluk başkentinin güveni için daima bir tehlike doğurmaması ve sınırdaş devletler arasında var olması gerekli bulunan iyi komşuluk ilişkilerini ve karşılıklı güveni sağlayacak özde bulunması son aşama önemlidir.

“İmparatorluk hükümeti Büyük Devletlerin savaşın doğurduğu yıkımları onarmak ve İmparatorluğun maddi kaynaklarını değerlendirmek yolundaki iyi eğilim ve vaatlerini şükranla karışık bir memnuniyetle belgit sayar (prend acte).

“Bu bakımdan daha bu günden Türkiye’nin her devlet gibi tam bir erkinlik içinde özgür bir gümrük tarifesi uygulamak, modern hukuk ilkelerine dayanan tecim antlaşmaları yapmak ve yabancılar hakkında Osmanlı vergi kanunlarını yürütmek hakkının tanınması sakınılmaz bir zorunluktur.

“İmparatorluk Hükümeti Büyük Devletlerin böylelikle yukarıda anılan notalarında belirtilen vaatlerinin gerçekleşmesi için tek koşul olan Türkiye’nin ekonomik erkinliğini sınırsız olarak tanımak lûtfunda bulunacaklarını umar.

“Yazısına son verirken İmparatorluk Hükümeti, Büyük Devletlerin bahis konusu olan sorunların çözümlenmesinde Avrupa Devletler Birliğince (Concert Européen) takip edilen barış işini tehlikeye düşürecek yeni güçlük ve savların ortaya çıkmaması için gerekeni yapacakları inancında olduğunu açıklar.

“İmparatorluk Hükümeti yine şu inançdadır ki Büyük Devletler razı olunan ölçüsüz fedakârlıklara, savaş acılıklarını yumuşatmak isteyen Türkiye’nin ülkesinden Bağlaşık Devletlerin bir kaç bin uyrukunu dışarı atmadığı ve bunun aksine onları dengiyle karşılamalarından¹⁴ koruduğu sırada Bağlaşık ordularca savaşın geliştiği yerlerde işlenen taşkınlık ve nefret uyandırıcı bir sürü işlem haberlerinin Osmanlı halkının türlü tabakalarında yarattığı kızgınlıklara rağmen bu (notada verilen) karşılığı ilham eden anlaşma arayıcı ruhu hakkiyle değerlendireceklerdir”.

¹⁴ Mukabele-i bilmissil.

3) Yukarıda “e” bôlekinde anılan 30 Ocak 1913 günlü Sait Halim Paşa’nın notasının çevirmesini vermeden, daha önce anılmış olan Balkan Harbi Tarihinin Deniz harekâtına ait eserin 201 inci sahifesiden şu bôleki alacağız.

“Yeni Sadrazam (Başvekil) Mahmut Şevket Paşa, hemen Edirne’yi kurtarmak, Ege Adalarını geri almak ve Barış Konferansında uygun şartlar elde etmek maksadiyle siyasî teşebbüslere geçti. Bu arada, hem istenilen uygun şartları, hem de Osmanlı umumî efkârında Hükûmet lehine bir prestij kazanmak için zafer sağlayacak hareketin hazırlanmasını emretti”.

Yazarın bunların hangi kaynaklardan aldığını bilmiyoruz, ancak Mahmut Şevket Paşa, yukarıda anılan notlarının başında, şunları yazmıştır :

“10 Kânun-u sani 328 (23 Ocak 1913) günü saat 8’de Sadarete tâyin olundum. O gece şabaha kadar uyudum. İlk gün kabine teşkili ve asayişin iadesiyle uğraştım. O günden itibaren her gün kabine toplandı. Nazırların (bakanların) büyük kısmı harb taraftarıydı. Enver Bey ve genç subaylar da böyle düşünüyorlardı. Ben askerî ve siyasî vaziyetimize nazaran harbi münasip görmüyordum. Harbe karar verilirse, istifa edeceğimi söyledim. Onun üzerine hükûmette itidal fikri hasıl oldu. Nihayet 17 Kânun-u sani 328 (30 Ocak 1913) günü öğleden sonra saat 2.30’da Devletlerin notasına cevap verildi.

“O gün bütün Büyükelçilerle görüşmüş ve nokta-i nazarımı anlatmıştım. Edirne’nin sol tarafı bizde bırakılıyor, Adalar işinde Büyük Devletlerin nokta-i nazarı kabul ediliyordu.”

Sait Halim Paşa’nın 30 Ocak 1913’de Büyükelçilerin 17 Ocak günlü ortaklaşa notalarına verdiği karşılığın Türkçeye çevrilmesi aşağıdadır :

“Aşağıda imzası bulunan Zat-ı Şahanenin Hariciye Nazırı, Avusturya-Macaristan, İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya ve İtalya Ekselans Büyük Elçilerinin bu ayın 17 sinde önceline (selefine) vermek lûtfunda bulundukları ortaklaşa notanın kapsamını öğrenmiştir.

“Osmanlı İmparatorluk Hükûmeti barış yapılmasının her yanın dilek ve çıkarlarına uygun olduğunu duruksamadan kabul etmekte ve kendi kıskırtmalarının sonucu olmayan bir savaşa elden geldiği ölçüde çabuk son vermek gerektiğini kavramaktadır.

“Büyük Devletler bildirilerinde, İmparatorluk Hükûmetine Edirne kentinin Balkanlı Bağlaşıklara verilmesi, Ege Denizi Adalarının keskilini kararlaştırma işinin kendilerine bırakılması öğüdünde bulunmayı uygun görmüşlerdir.

“İmparatorluk Hükûmeti şu yönü imlemek ister ki o, pek büyük fedakârlıklara razı olmakla daha önceden kendisindeki anlaşma eğiliminin reddedilemeyecek kanıtlarını ortaya koymuştur.

“Edirne özbeöz bir Müslüman kenti ve Türkiye’nin ikinci başkenti olmakla İmparatorluğa çözülmez bağlarla bağlı bulunmaktadır. Onun bırakılacağı söylentisi bile bütün yurttta öyle bir kınama duygusu ve coşkunluk doğurmuştur ki bizden önceki Hükûmetin çekilmesini gerektirmiştir.

“Bununla birlikte kendisindeki barışcıl duyguların en son bir kanıtını vermiş olmak için İmparatorluk Hükûmeti Edirne kentinin Meriç’in sol kıyısındaki kısmını alıkoyarak sağ kıyısındaki kısım için karar vermeyi Büyük Devletlere bırakmaya eğilimlidir.

“Camiler, türbeler ve benzeri tarihsel ve dinsel anılar kentin Meriç’in sol kıyısındaki kısmında bulunduğundan oranın doğrudan doğruya Osmanlı egemenliğinde kalması, İmparatorluk Hükûmeti için, ülkeyi son aşama ağır sonuçlar doğurabilecek olan derin sarsıntılarla karşı karşıya bırakmadan göze alamıyacağı bir zorunluktur.

“Ege Denizi Adalarına gelince, İmparatorluk Hükûmeti şu yöne dikkati çeker ki bu adaların bir kısmı, Çanakkale Boğazına yakınlıkları dolayısıyla başkentin savunulması bakımından kendilerinden vaz geçilemez bir durumda iken, öbürleri de İmparatorluğun Asya topraklarının ayrılmaz birer parçası olduklarından Küçük-Asya’nın güveni bakımından yine kendilerinden vaz geçilemez durumdadırlar.

“İmparatorluk Hükûmetinin bu adalar üzerindeki otoritesini azaltacak her çözüm biçimi onları, etkisi komşu kıyıya taşan, birer kışkırtma ocağı durumuna getirir. Bunun sonucu da, Makedonya’da var olup Avrupa’nın rahatını kaçırmış ve yine bu gün de kaçırmakta olan bir karmakarışik durumun ortaya çıkması olur. Böyle bir çözüm, Osmanlı kamu oyu üzerinde yapacağı yerinmeye değer etki-den başka, sürekli bir barışla İmparatorluğun sağlamlaşmasını ve bayındırlığını içten isteyen Büyük Devletlerin görüşlerine de aykırı olur.

“Dolayısıyla Babıâli, yukarıda anılan düşünceler ve Çanakkale Boğazı durumunun bütünlüğü —ki Babıâli bunu Avrupa için en

üstün bir ilgiye değer konu saymaktadır— gözönünde tutularak Büyük Devletlerce Balkanlı Bağlaşıkların eline düşmüş adaların keskilli üzerinde verilmek lûtfunda bulunulacak olan karara katılabilir.

“İmparatorluk Hükûmeti şu kesin inançdadır ki Büyük Devletler, taşıdıkları adalet ruhu dolayısıyla, (Türkiye’ce) rıza gösterilmiş olan fedakârlıkların büyüklüğünü takdir etmek ve Babıâli’nin Balkanlı Bağlaşıklar’ca yeniden ileri sürülebilecek her türlü istek ve savları geri çevirmekte haklı olacağını kabul eylemek lûtfunda bulunacaklardır.

“Babıâli, Büyük Devletlerin savaşın doğurduğu yıkımları onarmak ve İmparatorluğun tabii kaynaklarını değerlendirmek yolundaki iyi eğilim ve vaatlerini gerçek bir şükranla belgit sayar (prend acte).

“Bu bakımdan daha bugünden Büyük Devletlerce Türkiye’nin tam bir erkinlik içinde özgür bir gümrük tarifesi seçmesine, modern hukuk ilkelerine uygun tecim antlaşmaları yapmasına ve onların uyruklarına da Osmanlı uyrukları için uygulanan Türk vergi kanunlarının uygulanmasına ve bunlar oluncaya kadar da gümrük tarifesinin % 4 arttırılmasına razı olmaları sakınılmaz bir zorunluktur.

“Babıâli öyle sanar ki posta işleri bakımından tecime her türlü çabukluk ve güven inancaları verecek koşulların tesbiti kolaydır ve böylelikle Türkiye’deki yabancı postahanelerinin kaldırılması da aynı ölçüde sakınılmaz bir zorunluk olur.

“Bundan başka Babıâli şu düşüncededir ki Büyük Devletlerin Osmanlı İmparatorluğunda kapitülâsyon rejimine son vermek ve barıştan sonra bu amaca ulaşmak için gereken incelemelerde bulunmak isteğinde oldukları yolunda bir bildirge yayınlamaları, demin sayılan ekonomik işlerle birlikte, onların yukarıda anılan notalarındaki vaatlerini gerçekleştirecek bir ölçemler topluluğu teşkil eder”.

Görüldüğü gibi Kâmil ve Mahmut Şevket Paşa Hükümetlerinin notaları, bir nokta ayral, birbirine pek benzemektedir ve ikincisinin birçok kısmı, hemen olduğu gibi birincisinden alınmış, ancak hukukî ve ekonomik bağımsızlık kavramı içinde doğal olarak esasen bulunan yönler ikinci notada daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Ayrılık Edirne konusundadır.

Yukarıda “Anılan notalar ve tellerin Türkçe çevirmeleri” başlığını taşıyan kısımda “I” imiyle ilk ele alınan Noradonkiyan Efendi’nin Tevfik Paşa’ya çekmiş olduğu 18 Ocak günlü telin müsveddesinde

iki çözüm biçimi ele alınmıştı. Biri Edirne'yi bir bütün olarak Büyük Devletlerce seçilecek bir Müslüman valinin yönetiminde yansız, erkin ve bağımsız bir kent durumuna getirmekti.

İkincisi ise Edirne'nin Meriç'in sağında bulunan kısmını Bağlaşık Balkanlılara, yani Bulgarlar'a, bırakıp ırmağın solundaki kısmı alıkoymaktı.

Kâmil Paşa Hükümeti ilk, onun yerine gelenler ise ikinci çözüm biçimini seçmişlerdir. Bu biçimlerden hangisi daha iyidir diye tartışılabilir, ancak Kâmil Paşa Hükümeti Edirne'yi Bulgar'a vermeyi ve Enez-Midye çizgisini sınır yapmayı kabul etti demek gerçeği bir yana atıp elli üç yıl önce propaganda amacıyla uydurulmuş bir yalanı bilmiyerek tekrarlamak olur.

* * *

Sait Halim Paşa notasının verilmesinden birkaç saat sonra Bulgarlar bırakışmayı kaldırır. Bunun üzerine olayların nasıl geliştiği bilinmektedir. Daha çok gösteriş özünde olan birkaç Osmanlı saldırı denemesinden sonra Bulgarlar 26 Martta Edirne'yi saldırıyla alırlar; 1 Nisanda Babıâli Enez-Midye çizgisini sınır olarak kabul ettiğini Büyük Devletlere bildirir; 30 Mayıs'ta buna göre Londra'da barış imzalanır. Bu suretle birinci Balkan savaşı biter.

Ancak Balkan Devletleri Londra antlaşmasıyla bizden aldıkları yerlerin bölüşülmesi işinde anlaşılmadıklarından ikinci Balkan savaşı 29/30 Haziran gecesi Bulgar ordusunun Sırp ve Yunanlar'a saldırmasıyla başlar. Bundan faydalanan Osmanlı hükümeti bu ikinci Balkan savaşına katılarak 14 Temmuzda orduya Enez-Midye çizgisini geçirir ve 22 Temmuzda Edirne'yi geri alır.

* * *

Şu son sözle yazımızı bitireceğiz: Sorumlu durumda olarak tarih yazarlar, eğer işin çapı bakımından arşivler üzerinde çalışmayı gerekli bulmazlarsa: 1) Konularını ilgilendiren bu gibi çalışmalar sonucunda yazılmış eserleri; 2) İş başında bulunmuş devlet adamlarıyla yüksek mevkilere çıkmış işyarların anılarını kapsayan eserleri hiç olmazsa gözden geçirmek zorunluğundadırlar. Bunu yapmazlarsa Atatürk'ün başa koyduğumuz vecizesindeki duruma düşerler.